

Jože
Pogačnik

V kulturi gre za obzorja

Usoda je odločila, da sem se šele konec lanskega leta (1991) lahko stavil na razpolago svoji domovini Sloveniji; dobil sem delovno mesto na mariborski Univerzi, in sicer v slavistični stroki, ki sem se ji posvečal v doslejšnjem življenju. Pisalo se je davno leto 1958, ko so se mi, zaradi politike in človeške grdobije, vrata v domovini zaprla; odtlej sem živel in delal v Zagrebu, Novem Sadu in Osijeku, vmes pa tudi v Zvezni republiki Nemčiji in v Združenih državah Amerike. Videl sem mnogo zanimivega sveta, srečal obilo dragocenih ljudi, predvsem pa si pridobil bogate izkušnje tako v stroki kot v življenju.

Intimno sem se vrnitve kar malce bal. Podoba domovine, ki sem jo nosil v sebi več kot tri desetletja, je bila zgrajena v mladosti; ker je življenje med tem časom teklo naprej, so med mojo zaustavljeno podobo domovine in njenim današnjim stanjem seveda veliki razločki, ki jih ne bo lahko sprejeti in vgraditi v drugačne življenjske izkušnje. Ta strah je bil delno neutemeljen. Njegovo realnost je spodmaknilo dejstvo, da sem bil v Sloveniji duhovno vseskozi bolj prisoten, kakor bi bil, da sem bil tudi fizično navzoč. Psihološkem razlogu je treba dodati še zavestno spoznanje, da po ustanovitvi svoje države redko katera stvar lahko še ostane takšna, kot je. Pričakovano življenjsko vrenje in družbeno iskanje mi je omogočilo, da se počutim kot riba v vodi; izkušnje in znanje dajem na razpolago čim hitrejšim rešitvam v prid tistih delov slovenske dejavnosti, v katerih kvalificirano in z veseljem lahko sodelujem.

V takem kontekstu ugotavljam, da je v slovenski mentaliteti izredno veliko usedlin, ki jih je zapustilo štiridesetletno obdobje enoumja. Mnogo ljudi je sicer spremenilo besedje, mentalni sklopi in praktične rešitve pa razodevajo stereotipe preteklosti. Energije, ki so bile usmerjene v osamosvojitve, so se nekako izčrpale; po uresničitvi je videti, da živimo med naplavinami dni, ki so bili, in dnevi, ki jih še ni. Zato slovenski človek, vsaj kar ga jaz poznam, živi v vsakdanji sivini, upadu zanosa in negotovosti glede prihodnosti. V trenutkih, v kakršnih je sedanja Slovenija, pa je ljudi treba zbrati okrog konceptualnih programov in vizij. Ljudi seveda najprej zanima, kakšna bo kvaliteta njihovega življenja. Minuli časi so izoblikovali prepričanje v lagodno življenje za majhen delovni napor. Uvajanje zahodnoevropskih civilizacijskih in delovnih standardov je neobhoden, čeprav težak proces. Zgodba o slovenski delavnosti je rasla v primerjavi z balkansko razpuščenostjo, standardi razvitega sveta pa kažejo drugače. Takšne standarde je mogoče doseči z razvijanjem gmotne in duhovne motivacije, kar je izključna dolžnost države. Dober in delaven državljani bo tisti, ki bo v državnih organih čutil varuha in zaščitnika vseh svojih možnosti in pravic.

Posebno vprašanje je danes vprašanje naroda. Jasno je, da nacionalna oznaka v gospodarstvu, razen metaforične, nima nobene vrednosti. Globalna zahteva po osvoboditvi slovenskega naroda bo dobila zgodovinsko dejavno silo šele, ko bo vzpostavila sestav takšnih oblik in vrednosti življenja, ki zaslužijo ponovno afirmacijo. Tu pa se nenadoma pokaže vloga tistega, kar imenujemo kultura in humanistične dejavnosti. Gre za dejavno-

sti, ki se ukvarjajo z zgodovinsko zraslim oziroma proizvedenim samorazumevanjem pripadnikov kakega naroda, ali rečeno še bolj strokovno: z ugotavljanjem kolektivne identitete. Ko govorimo o Evropi, ki naj bi bila enotna, je treba najprej premisliti njeno substancialno obliko in podobo, v kateri, vsaj še v srednjeročni perspektivi, potrebujemo tako pojem naroda kot pojem narodne suverenosti. Moder narod v usodnih položajih svoje zgodovine posega nazaj, in sicer v tradicionalno gotovost svoje lastne zgodovinske orientacije. Tak narod med strateškimi cilji, ob gospodarstvu in znanosti na prvo mesto postavlja šolstvo in kulturo; mladim pripada prihodnost, kar pomeni, da bo kvaliteta prihodnosti odvisna od tega, kaj bomo *mi* omogočili in dali potomcem.

Novo postavitve sveta bodo zmogli samo celoviti ustvarjalni subjekti; le-teh pa ni mogoče razdeliti preprosto po številu prebivalcev v regijah. Takšni ustvarjalci so kristalizacijsko jedro idej, ki utegnejo globalno preoblikovati svet v smeri, ki jo bo zahtevalo XXI. stoletje. Za tak korak se bo na mnogoterih področjih treba vrniti najprej za eno stoletje nazaj, da bi iz oporišča XIX. stoletja lahko vzeli pravi in dovolj močan zalet za prihodnost. Gre očitno za procese, ki bodo trajali več generacij, vendar jih je treba takoj začeti in podpirati. Izkušnje vojske in osvobajanja naj bi v »mladih« državah, kakor je tudi Slovenija, pomagale ustvarjati pogoje, da se opisana transformacija čim bolj normalno razvija. V takšnem ozračju se bomo prenavljali in čistili vsi, hkrati pa zoreli in rasli, da bi bili kos težkim nalogam in usodnim odločitvam.

V opisanih usodnih premikih je seveda tudi kultura z vsemi svojimi razsežnostmi. Zlasti n njen del, književnost, je vsekakor izgubil vlogo osrednjega narodotvornega in državotvornega dejavnika ter postal normalna razsežnost slovenske duhovnosti. Ta nima več nikogar nad sabo, hkrati pa je samo sebi odgovorna; družbene inštitucije imajo z njo zvezo le v tem, da ji ustvarjajo prostor in ozračje za čimbolj nemoten in organski razvoj. Na prelomu, ki postavlja pogloblitve stvari pod vprašaj, pa se je treba zavedati, da je edino sprejemljivo kulturološko načelo *pluricentrizem*. Ta oblika izključuje kakršno koli metropolizacijo in omogoča, da bo kvaliteta kulturnega življenja, v katerem koli delu Slovenije, vsaj približno enaka. Regionalni razločki so zgodovinsko pogojeni, zato bi bilo napak, ko bi jih hoteli unificirati in nivelirati. Različnost v kulturi pomeni bogastvo, ki se lahko vzdržuje v plemenitem tekmovanju (zgledi so že znani: celjsko gledališče pod Radojevičem in Grünom, mariborsko s Pandurjem, založba Obzorja pod Košarjem ali bienale slovenske grafike na Otočcu).

Ker kultura prevzema in usmerja življenje, mora seveda biti odprta. Vse, kar je v njej najboljšega nastalo, je bilo posledica interference z drugimi. Zato ni toliko pomembno vprašanje, koliko je kultura *naša*, temveč do katere meje je *izvirna* (v tem konceptu tudi vpliv prevzema funkcijo ugotavljanja izvira). Tu bo potrebna večja osredotočenost, ki naj bi spremenila našo vsakdanjost. Osebnost, ki je kulturna, ima razvite nekatere fine psihodinamične lastnosti, ki jih nekulturni človek nima. Takšna osebnost sleherno zadevo reflektira, zato je, če je motivirana s splošnim občutjem, boljši človek, delavec in državljan. Tako oblikovana osebnost bo pazila na ekološko ravnotežje in svoje posege v naravno in kulturno dediščino ne bo načrtovala tako, kakor preteklost, ki je vzrok, da ne moreš več piti dobre naravne vode, dihati čisti zrak, jesti hrano brez škodljivih sestavin,

stanovati pa moraš v golobjakih, ki so zgolj zasilna spalnica, postavljena v urbanistično-arhitektonska sračja gnezda.

Slovenska družba je majhna in bo zato draga, kljub temu pa si ne bi smela privoščiti, da varčuje v kulturi. Spodletel poskus v gospodarstvu povzroči primanjkljaj določenega artikla in manjši dohodek. Pametno gospodarstvo to lahko popravi v doglednem času, medtem ko je stagnacija v kulturi nepopravljiva na daljši rok. Zgledi od vsakdana do skupščine opozarjajo, da je kulturna raven nezadostna, če pa želimo doseči Evropo (pojem, ki so nam ga polna usta, a pogosto brez prave vednosti o tem, kaj pomeni), moramo vedeti, da je treba spremeniti notranjost posameznika. Človek, ki je živel v propadlem režimu, je danes deficitaren in ranjen, svoje nezadostnosti se zaveda, iz tega pa izvirata šovinizem in napadalno strankarstvo. Kultura se premalo zaveda pomena, ki ga ima sintagma *biti in pustiti biti*; iz preteklosti je tendenca po podrejanju, prisiljevanju in pritisku. Življenje je ustvarjeno po načelu binarnih opozicij, zato ni treba ustavljati ne desnice ne levice (tudi tu bi raje videl delitev na tiste, ki poganjajo razvoj naprej, in tiste, ki ga zavirajo, kar se lahko natančno ugotovi), ustaviti pa je treba zlorabe, s katerimi si ena ali druga stran želi polastiti svet v celoti. Svet in življenje pa sta vedno štrana, ki je spletena iz več pramenov; celovitost je v različnostih, ki se medsebojno dopolnjujejo in obstajajo hkrati v skupnosti in vsaka zase. Zato je lahko tudi pogled v tradicijo edino pogled v celoto, v kateri obstajata tako J. E. Krek kakor E. Kardelj. Mogoče je, da določeni deli tradicije za kulturno zavest določene dobe niso aktualni (tradicija namreč ni v skrinji, kjer bi si jo vsak trenutek lahko ogledali), kriterij za njeno oživitev je v zavesti, ki je na ravni časa. Kultura sama pa bi naj imela toliko obrambnih moči, da spregleda poskuse barantanja z določenimi plastmi izročila, barantanja, na podlagi katerega si kdo želi pridobiti ali ideološko veljavo ali politično korist (takih stvari je bilo preveč s partizansko tradicijo, obstajajo pa tudi danes v zvezi z zdmsko in zamejsko usodo). Vprašanje slovenske kulturne sodobnosti je vprašanje, zakaj nimamo več Vidmarjev, različni Kosi pa so odšli v literarno zgodovino in teorijo. S tem je odpadel zelo pomemben dejavnik, ki v nacionalni kulturi opravlja delo mentalne higiene.

Kultura gre torej skozi obdobje čiščenja, ponovnega utemeljevanja in konceptualnega osmišljanja. Ta proces bo lažji in bistveno krajši, če ne bodo vanj posegali prevzeti politiki in pregoreči strankarji. Takšni posegi gredo zoper tisto, kar je v sleherni dobi za kulturo poglavitno; poglavitno pa je, kakor je to formuliral H. G. Gadamer (v delu *Wahrheit und Methode*), naslednje: »Kdor nima obzorja, je človek, ki ne vidi dovolj daleč in ocenjuje samo tisto, kar mu je dovolj blizu. Imeti obzorje pa pomeni nasprotno: ne biti stisnjen na najbližje, marveč biti sposoben za gledanje onstran tega. Kdor ima obzorje, ve za pomen vseh stvari znotraj tega obzorja, zna jih pravilno oceniti s stališča njihove bližine ali oddaljenosti, po njihovi velikosti ali po njihovi neznatnosti«. Gre torej za vprašanje obzorja; od njega je odvisna slovenska identiteta, pa tudi umetnostno ustvarjanje, ki je z njo usodno označeno, bo lahko nacionalno in evropsko pomembno le, če bo oblikovalo takšna delotvorna obzorja.